

Sanela Pavlek

O SKLADNJI ADOLFA VEBERA TKALČEVIĆA, POVODOM 150. OBLJETNICE

Druga polovina 19. stoljeća, razdoblje djelovanja jezikoslovca Adolfa Vebera Tkalčevića, obilježena je raspravama o stvaranju jedinstvenog hrvatskog jezičnog standarda i jedinstvu norme. Karakteristično je i djelovanje, odnosno sukobljavanje stavova zadarske, riječke i zagrebačke filološke škole te škole hrvatskih vukovaca, čiji je značajan predstavnik bio Tomo Maretić. Istaknuti filolozi zagrebačke škole nazivani su još i ahavcima, budući da su zastupali gledište kako se u genitivu množine imenica treba služiti morfemom *-ah*. Posebno se ističe Veberovo gledište da temelj hrvatskoga književnoga jezika bude štokavština s „dobrim riječima i frazama“ iz kajkavskoga i čakavskoga narječja ukoliko su ti oblici pravilniji.

Cijenjeni jezikoslovac Adolfo Veber (1825.–1889.) potpisivao je većinu svojih djela književnim prezimenom (prevedenicom) Tkalčević, imajući na umu da prijevod njemačke riječi *Weber* u hrvatskom jeziku glasi *tkalac*. Rođen je 1825. godine u Bakru, gdje je završio osnovno školovanje, gimnaziju u Rijeci, a zatim bogoslovje u Pešti. Poznao je mnoge strane jezike među kojima su i njemački, mađarski, francuski te poljski.

Osim jezikoslovnog rada, bio je i književnik, estetičar i didaktičar te je, nakon što je 1849. godine položio učiteljski ispit iz slavistike, latinske filologije i povijesti, postavljen za učitelja latinskoga i hrvatskoga jezika u zagrebačkoj gimnaziji. Nekoliko godina kasnije postaje i ravnatelj, a i aktivan saborski zastupnik narodne „samostalačke“ stranke. Bio je žestoki protivnik Hrvatsko-ugarske nagodbe koja je potpisana 1868. godine pa ubrzo istupa iz političkog života. Postavljen je na mjesto tajnika vladina odjela za bogoštovlje i nastavu te nadzornika pučkih škola. Godine 1867. postaje članom novoosnovane Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a kasnije je djelovao i kao ravnatelj zagrebačkog sjemeništa i upravitelj zagrebačkoga plemićkog konvikta.

Najistaknutije mjesto među Tkalčevićevim gramatičkim priručnicima zauzima *Skladnja jezika ilirskoga*, no o njoj će biti riječi kasnije. Zadržimo se na ostalim ostvarenjima njegova upornog rada koji se može podijeliti na programatske spise, polemike, jezikoslovne studije i rasprave, ocjene i prikaze, versifikaciju, književnu kritiku, putopise, pripovijesti, čitanke te prijevode. Polemizirao je s predstavnikom riječke filološke škole Kurelcem, Vatroslavom Jagićem, Mirkom Divkovićem, Franjom Ivekovićem.

Spomenuti Veberov gramatički priručnik *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije* objavljen je u dva izdanja 1859. i 1862. godine u Beču. Veberova *Skladnja* prva je sintaksa objavljena u zasebnoj knjizi. *Skladnja* ima ukupno 191 stranicu te je podijeljena na tri dijela: *Odsjek prvi. Skladnja slaganja, Odsjek drugi. Skladnju djelovanja i Odsjek tretji. Skladnju poredanja*. Tim trima dijelovima dodano je i pravopisno poglavlje *O pisanju* te

Dodatak koji nosi podnaslov *O stihovorstvu*. Pravopisno je poglavlje *O pisanju* sastavljeno od dva dijela *O razgodicah (interpunkcijah)* kojim naglašava važnost razgodaka za slaganje rečenica te drugi dio *O pisanju tuđih vlastitih imenah*. Dodatak ima tri dijela: *O stihovorstvu*, *Ritmički stihovi* i *Nenaglašeni stihovi*. Nakon svih tih iscrpnih dijelova slijedi i dio *Opazka pisca skladnje* u kojemu autor naglašava da je njegova *Skladnja* sastavljena prema slovnici Antuna Mažuranića te s njom čini *podpunu slovicu hrvarskoga jezika*. Zadržao je i Mažuranićevu podjelu slovnice na dva dijela te je prvi dio rječoslovje, a drugi skladnja. Piše i o namjeni *Skladnje* – učenje hrvatskoga književnoga jezika, a može poslužiti i gimnazijskim učenicima i učiteljima. Ističe kako je pravila potkrijepio primjerima iz djela pisaca: *Narod u poslovićah i pësmah*. *Vuk Štefanović, oba Mažuranića, Ternski, Vraz, Kurelac, Šulek, Stojanović i Bogović zatim pisac Pogleda u Bosnu, sami izvërstnici i temenjaci našega jezika*. Slijedi *Dodatak* u kojemu donosi ispravke Daničićeve *Skladnje*. Posljednja stranica nosi naslov *Izreke*. u kojemu se daju pravila slaganja vremena u zavisnosloženim rečenicama i u participskim ustrojstvima.

U *Skladnji slaganja* Veber govori o rečenici, rečeničnim dijelovima te nam donosi podjelu rečenica na *proste, razširene, jednostavne, stegnute, sastavljene, mnogostručno sastavljene i pokratjene*. Naglašava važnost slaganja predikata sa subjektom, odnosno više subjekata; slaganju imeničkih dodataka atributa i apozicije. Donosi definiciju skladnje, rečenice, subjekta, predikata, a govori i o sročnosti predikata i subjekta, pridjevnoj sročnosti.

Najduži dio *Skladnje* na 132 stranice, *Skladnja dëlovanja*, sastoji se od uporabe padeža, pri čemu ih dijeli na *samostalne* i *ovisne* te objašnjava svojstva svakoga padeža. Zanimljivo je uočiti kako umjesto naziva padeža lokativa rabi naziv *prepozicional*. Nastavlja s porabom pridjeva (*pridavnikah*), brojeva (*brojnikah*), zamjenica (*zaimenah*). Zatim je riječ o *sastavljenih izrekah*, odnosno o složenim rečenicama. Opširno govori o gramatičkim i značenjskim svojstvima glagola, o vrsti veznika pa prema nazivima veznika možemo raspoznati da je riječ o vrstama nezavisnosloženih i zavisnosloženih rečenica. Zanimljivo piše o *pokratjenih izrekah* te ih određuje kao rečenice kojima se ispušta koji dio, ali može ih se jasno razumjeti (npr. *mladost ludost, reci koju, starost slabost...*). Na samome kraju toga poglavlja govori o višestruko složenoj rečenici (*mногоstručnoj izreci*) te o svojstvima perioda. Vrijedan je i njegov opis pasiva, *stegnutih izrekah* i *participijah*.

Treći, najkraći, ali najvredniji dio *Skladnje* nosi naslov *Skladnja poredanja* i tiče se reda riječi u rečenici, reda rečenica u složenoj rečenici i o *razgodicah*. Rečenični dijelovi mogu biti stilski neobilježeni, odnosno redovnog i običnog reda u rečenici pa i Veber kaže da postoji *naravno poredanje*. Osim *naravnog poredanja*, postoji i *umëtno poredanje* koje je stilski obilježeno (afektivano, obrnuto, prigodno). Nadasve zanimljivo je da zapaža kako se *naravnim redom* ne može uvijek govoriti, nego onako kako se misli rađaju i ovisno što želimo naglasiti.

Veberova *Skladnja* cjelovito je djelo, izvorna je, a također i sinkronijska. Vebera se smatra jednim od utemeljitelja sustavnijega proučavanja sintakse hrvatskoga jezika. Svoja objašnjenja sintaktičkih jedinica i zakonitosti Veber potkrepljuje primjerima iz djela suvremenih pisaca toga vremena. Značajna je vrijednost svih njegovih djela, a osobito njegove *Skladnje*, budući da daje cjelovit sintaktički opis jezika, time pridonoseći i jačanju hrvatskoga književnoga standarda.